

KAPCIK GAILA, IR ATAINA ŽODZIAI¹: VALKININKŲ APYLINKIŲ RAUDOS

AUŠRA ŽIČKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – Valkininkų apylinkių raudos (visos jų žanrinės grupės).

Darbo tikslas – išnagrinėti lokalias raudų savybes regioniniame (Dzūkijos) kontekste, individualius jų ypatumus.

Tyrimo metodai – tipologijos, aprašomosios analizės.

Žodžiai raktai: rauda, raudotojos, Dzūkija, Valkininkų apylinkės.

Ivadas

Raudojimo tradicija kadaise gyvavo nemažoje dalyje Lietuvos. Yra žinių, kad prūsų žemėse lietuvės nuotakos kitados raudojo per vestuves (Wagner 1621 / Wagneris 1999: 34; Lepner 1744: 148; Prătorius 1871: 102), o Rytprūsioose buvo apraudami mirusieji (Brandt 1702 / Mannhardt 1936: 608; Pajk 1865 / Pajk 1998: 69–71). Žemaitijoje, ar bent jos dalyje, matyt, taip pat būta šios tradicijos, nes yra išlikusių laidotuvių raudų nuotrupėlių (Ragaišis 1931: 3; Čilvainaitė 1943: 186; Žičkienė 1998: 61–74). Savita, spalvinga, turtinga ši tradicija buvo aukštaičių, kadaise žinota suvalkiečių žemėse; deja, čia ji užgeso jau senokai. Tačiau viename Lietuvos kampe lyje – Dzūkijoje – net ir šiomis dienomis, užsukę į nuošalias kaimo kapinaites (ypač apie Visus šventus) ar išlydėdami į paskutinę kelionę velionį, retsykais dar galime išgirsti apraudojimų. Šios raudotojos – žmonos ar seserys, beje, užėjus širdperšai, vienos dar paraudančios ir pačios sau (tik to niekas neišgirs ir neirašys), – gali būti netgi paskutinė karta, po kurios jau vargu ar kas tokia priederme bepagerbinės mirusiųsių ar taip lengvins savo vargelius.

Nors labai norėtūsi tikėti, kad ir jaunesnės, XX a. septintojo–aštuntojo dešimtmečių, kartos didžiųjų gyvenimo netekčių skausmas gal kada nors prasiverš tradicinėmis raudomis, bet vis vien Dzūkija liks paskutinis raudojimo tradicijos bastionas. Čia ši tradicija ilgiausiai išsilaikė todėl, kad buvo ypač tvirta, daugialypė ir turtinga. Dar ne taip seniai, vos prieš kelis dešimtmečius, dzūkės moterys ir net kai kurie

¹ Zofija Biekšienė-Biekšaitė iš Biekšių kaimo (g. 1915 m.). LTR 6586(40), 1998 m.

vyrai puikiai prisiminė ir gebėjo nupasakoti visą tradicinių vestuvių eigą, įterpdami visus būtinus nuotakos verkavimus. Laidotuvės be raudų buvo tiesiog neišsivaizduojamos. Per du didžiuosius XX amžiaus karus dzūkės apraudėjo tiek darbams ar į frontą vežamų, išvežtų, nesulauktų sūnų ir vyrų, kad tas atgarsis dar ilgai skambėjo net ir po kelių dešimtmečių tautosakininkų parsivežtose garsajuostėse ar lauko tyrimų užrašuose. Dzūkijoje moterys nuo amžių apraudodavo kone visas savo gyvenimo negandas, tik dažniausiai taip, kad pašalinė ausis neišgirstų – miške uogaudamos, apeidamos gyvulius, laukuose dirbdamos ar daržus ravėdamos. Be jokios abejonės, šiame regione yra užrašyta daugiausia visų grupių (laidotuvių, vestuvių, karo, buitinių) raudų, joms daugiausia dėmesio yra skyrę ir tyrinėtojai. Galbūt todėl netgi enciklopedijų ar mokslo straipsniuose dzūkiškos raudos kartais pristatomos kaip lietuvių raudų reprezentantės, apie kitus regionus nė neužsimenant. Kaip tik dzūkiškos raudos motyvas yra tapęs savotišku stereotipiniu graudulio, dejonės, gedulo ženklu ir lietuvių profesinėje muzikoje. Beje, reikia pridurti, kad šio krašto raudos išlaikė ypač archajišką struktūrą.

Vis dėlto kad ir kiek kalbėtume apie šį, rodos, gerai žinomą reiškinių, dzūkiškos raudos nėra pakankamai iširtos. Regioninis aspektas, bendrosios dzūkiškų raudų savybės yra apibendrintos bene išsamiausiai, o vienas iš mažiausiai tirtų aspektų – lokalinis. Juk Dzūkija nėra vienalytis regionas ne tik folkloristų, etnomuzikologų, bet ir dialektologų, etnologų nuomone; jame slypi gausybė vietinių raudojimo tradicijos niuansų. Dėl to šiam tyrimui pasirinktas pats Dzūkijos centras, vienas didžiausių raudų koncentracijos židinių – Valkininkų apylinkės². Iš tiesų, gilinantis į liaudies kūrybos dėsningumus, negalima remtis vien dabartiniu administraciniu skirstymu, dirbtinai susmulkinančiu regioną, tad, kalbėdami apie Valkininkų apylinkes, turėsime galvoje ir kiek didesnę teritoriją³.

Šiame plote užrašyta netoli 300 įvairių grupių raudų⁴, tačiau tik mažesnė pusė – su melodijomis, o iš jų dar mažesnė dalis, tik kiek daugiau nei šešiasdešimt, užfiksuota garso įrašuose. Ankstyviausi (1940 m.) garso įrašai yra fonografo plokštelėje, įrašytoje į Lietuvių tautosakos archyvą Kaune pasikvietus Karoliną Špokienę iš Dargužių⁵. Daugiausia raudų buvo užrašoma XX a. septintajame dešimtmetyje. Tada mirusiųjų garbstymo tradicija tebebuvo gyva, o vestuvių verkavimai dar neblogai prisimenami vyresnių moterų, nors tuometinės nuotakos per vestuves jau neverkaudavo. Į raudas, kaip į labai poetiškus, meniškus kūrinius, atkreipė dėmesį vietos mokytojai, vadovavę literatų, jaunųjų tautosakininkų, kraštotyros būreliams. Iš Valkininkų apylinkių mokyklų tuo metu į Lietuvių tautosakos rankraštyną atkeliavo nemažai mokinių su-

² Etnomuzikologijos duomenimis, nuo Valkininkų apylinkių šiaurės rytų kryptimi prasideda tam tikro subregiono ribos. Dėl jo tebėra ginčijamasi – tai rytų Dzūkijos, rytų Aukštaitijos ar pereinamasis subregionas. Tiesa yra ta, kad šio subregiono riboms nustatyti ir identifikuoti nelabai ką padeda nei dialektologinė, nei etnografinė medžiaga.

³ Iš dalies tikslingiau būtų pasiremti buvusio Valkininkų valsčiaus ribomis. Jis buvo didesnis nei dabartinė seniūnija (valsčiuje kartu su viensėdžiais (užsieniais) buvo suskaičiuojama apie 60 kaimų) ir nedaug tekisdamas gyvavo net nuo valakų reformos (1557) iki pat 1945 metų.

⁴ LTR, VPUTR, LMTA MFA ir spausdintų šaltinių duomenys.

⁵ LTRF pl. 1316(5, 6).

darytų rinkinių⁶, kuriuose buvo užrašyta ir raudų. Tuo pat metu labai suaktyvėjo ir tautosakininkų profesionalų veikla; mat atsirado galimybė įrašinėti tautosaką į magnetofono juosteles, ir tai buvo ne tik didžiulis palengvinimas tautosakos rinkėjams, bet ir nemaža paskata pateikėjams. Tiesą sakant, niekada ir niekam nebuvo lengva užrašyti raudas (ypač mirusiųjų garbystimus ar asmeninius pasiguodimus). Raudojimas, paprašius tautosakos užrašinėtojų, dažniausiai būdavo, o ir tebėra suprantamas kaip netinkamas poelgis (kaipgi raudosi, jei ne laidotuvės!), per daug skausmingų išgyvenimų aitrinimas, kišimasis į asmeninį gyvenimą. Dėl to raudų įrašų ir nėra daug, bet visi jie – neįkainojamos vertės.

Reikėtų priminti, kuo išskirtinės yra raudos ir kodėl jos vertos atskiro dėmesio. Dar XIX a. pradžioje tautosakos rinkėjai ir tyrinėtojai pastebėjo, kad raudos skiriasi nuo kitų tautosakos kūrinių (Rhesa 1825 / Rėza 1958: 329–331; Bartsch 1889: 81–89; Basanavičius 1926: 2–8; Sruoga 1957: 130–133), tačiau tik XX a. antroje pusėje jas pradėta tirti atidžiau, išsamiau, suformuluoti žanrinių grupių apibrėžimai, pamažu nusistovi terminai. *Raudomis* vadinama ir žanrinių grupių visuma, ir atskiros grupės, dar pridėdant jas žymintį žodį – *laidotuvių rauda*, *vestuvių rauda*, *karo (rekrutų) rauda*, *buitinė (asmeninė) rauda*. Kaip *laidotuvių raudų* sinonimas įsigali *mirusiųjų garbystimo* terminas, o *vestuvių*, *piemenų raudos* dar vadinamos *verkavimais*. Pastebėta, kad raudoms būdingas stiprus improvizacinis pradas, rečitatyvas, savotiškas intonavimo būdas, kad jos yra savita šeimos apeigų tautosakos rūšis (LTA 253; Jonynas 1964: 50). Apibendrinant raudų melodijas, pirmiausia pabrėžiamas jų vienos intonacijos pagrindas. Ta pati intonacija varijuojama, pritaikoma prie vis kintančio teksto, o pastoviausia yra kadencija, išryškinanti melodijos grandis ir suskaidanti tekstą eilutėmis (LTA 280–281). Į regionines bei vietines raudų savybes atidžiau imta gilintis dar vėliau, tik aštuntajame XX a. dešimtmetyje. Pirmiausia atkreiptas dėmesys į Merkinės *vestuvių verkavimus* (Sauka 1970: 325–338). Leonardo Saukos straipsnyje buvo pažymėta, kad vertingos medžiagos – tinkamai užrašytų tekstų su melodijomis mažoka, o ir aplinkinės teritorijos menkai teiširtos. Autorius taip pat apibrėžė ir Lietuvos regionų *laidotuvių raudas* jų tekstų metro požiūriu (Sauka 1972: 121–133). Jis išskyrė vakarų dzūkų teritoriją, kurią vienija trumpos raudų eilutės, dažnas reliatyvus silabiškumas, kapota frazė, sakinių skaidanti eilutėmis. Pasak mokslininko, šios regiono dalies raudų metrikai tirti sąlygos yra palankiausios, o iš kitų regionų ypač trūksta visavertės medžiagos. Tą patį teigia ir Laima Burkšaitienė, apibendrinama aukštaičių raudas (Burkšaitienė 1990: 23–24). Vis dėlto ji pastebi, kad aukštaičių ir dzūkų raudos šiek tiek skiriasi. Aukštaitiškųjų melodijos vientisesnės, melodingesnės, kiekvienos jų tektonika turi savitų bruožų. *Vestuvių verkavimai* pasižymi tik jiems būdingais melodijų tipais. Dar vėliau, XXI a. pradžioje, šio straipsnio autorė visų grupių raudų struktūrą (atsižvelgiant tiek į tekstą, tiek į melodiką) apibrėžė taip: raudos – tai vienas iš tautosakos kūrinių klasifikacijos pagal struktūrinius požymius skyrių. Šie požymiai – atvira struktūra, heterosilabi-

⁶ Žr. LTR 3265, 3439, 3516 (mokyt. P. Drevinis), LTR 3281 (mokyt. G. Vitkauskaitė), LTR 3268, 3489 (mokyt. A. Šironas), LTR 3538, 3820, 3822, 3899 (mokyt. B. Juodzevičius), LTR 3652 (mokyt. P. Drevinis ir V. Petrulionis).

nė neposminė eilėdara, rečitatyvinė melodija. Melodijos formos pagrindas – eilutė, varijuojanti kūrinyje mozaikos principu ir besibaigianti aiškiai išreikšta pabaigos kadencija. Rauda funkcionuoja ne ją nuosekliai suvokiant, įsimenant ir perduodant kaip tam tikrą užbaigtą vienetą (kūrinį), bet varijuojant, dėlįojant, derinant poetines ir melodines formules (Žičkienė 2001: 3). Formali Dzūkijos raudų melodijų struktūros analizė parodė, kad jos labai margos, tačiau ryškus invariantas yra tercijos atramos ir trumpos vienos frazės (ypač laidotuvių raudose) arba apyilgės ir dviejų dalių (ypač vestuvių raudose) eilutės formos derinys, o vestuvių raudose – neužpildytos tercijos dermė $g^1-b^1(h^1)$. Tik dzūkiškose vestuvių raudose pasitaiko ritmiška stiprios ir silpnos kadencijų kaita (ten pat: 36). Buvo išskirtos, nagrinėtos bei apibūdintos ir kai kurių apylinkių (Veliuonos–Seredžiaus, Jiezno, Liškiavos–Kibyšių, Vievio, Dieveniškių, Deltuvos–Pabaisko–Markutiškių) raudų ypatybės (ten pat: 50–61; Žičkienė 2003).

Be abejonės, Valkininkų apylinkių raudos yra tikros vakarų dzūkų raudų reprezentantės. Tačiau reikia pridurti, kad į rytus ir šiaurės rytus nuo Valkininkų apylinkių nejučiomis keičiasi raudų melodijų dermės, intonacijos, ritmika ir forma, o kartu, žinoma, ir tekstai, prasideda pereinamoji zona tarp rytų ir vakarų dzūkų teritorijų. Kitomis kryptimis raudų savybių pokyčius pastebėtume jau labiau nutolę nuo Valkininkų, ten gerokai toliau tęsiasi tokios pat struktūros kūrinių paplitimas, panaši jų koncentracija ir raudų žanrinių grupių sudėtis.

Valkininkų apylinkių raudų žanrinės grupės

Didžiausią Valkininkų krašto raudų grupę sudaro mirusiųjų garbystimai. Juose galėtume skirti tas pačias pagrindines teksto motyvų grupes kaip ir kituose regionuose ir netgi kituose kraštuose: retorinių klausimų, kodėl mirusysis paliko gyvuosius, gal jį kas užrūstino; stebėjimosi, kodėl jis nesikelia, nekalba, negirdi, bet miega; būdinimo; kelionės, kelio, viešėjimo; mirusiojo kaip tarpininko, atnešančio žinią nuo gyvųjų; tamsaus namelio, be durelių, be langelių; gegutės-raudotojos. Paprastai tam tikri motyvai susiję su konkrečiais laidotuvių momentais: ką tik mirus, guldant mirusįjį ant lentos, auštant laidotuvių dienos rytui, atnešus karstą, dedant į jį lydint keliu ir kt. Tačiau kai raudos užrašomos specialiai paprašius, dažnai būna sunku atskirti, kada galėjo būti raudama – per laidotuves ar po kurio laiko prisimenant mirusįjį, todėl atskirti du pogrupius (laidotuvių ir atminų) šiame straipsnyje būtų netikslinga.

Apie Valkininkus, kaip ir didžiojoje Dzūkijos dalyje, raudama tekstą skaidant trumpomis (5–7) skiemenų eilutėmis, kurių kiekvieną atitinka trumpa siauros garsinės apimties melodijos atkarpėlė, pasibaigianti aiškiai išreikšta kadencija. Melodijos intonacijos visada krinta iš viršaus žemyn arba yra bangos (aukštyr žemyn) pavidalo. Derminė garbystimų sandara tikrai neapsiriboja mažosios tercijos apimtimi, nors galbūt kaip tik toks yra trafaretinis dzūkiško garbystymo įsivaizdavimas. Pažymėtina, kad mirusiųjų garbystimuose neretai pasitaiko savotiškai besiplėtojanti, besiskleidžianti dermė, kai pradedama siauriau, krintančios mažosios tercijos trichordo intonacijomis, o paskui tercija laipsniškai plėtėja, kartais pereina į krintančio tetrachordo ar bangos pavidalo intonacinį motyvą.

Norint apibūdinti Valkininkų apylinkių raudų savitumą, pirmiausia reikia pabrėžti jų tradiciškumą, universalumą, netgi tam tikrą struktūros, modelio stabilumą. Išskirtinumas – tai itin subtilus konkrečių asmenybių, konkrečių įvykių indėlis, savaip nuspalvinęs vietos žmonių gyvenimus, išgyvenimus, o kartu ir jų refleksiją – raudas. Bendrosios garbystimų poetinių tekstų vietos, universalūs motyvai paprastai kartkartėmis papildomi vienkartiniais, asmeniškais, proginiais. Antai itin gražiai asmeniniai prisiminimai, detalės, išgyvenimai įsiterpia į laidotuvių raudą, kurią vaikaitė raudojo mirusiam seneliui:

1 pvz.

<...>	Sa mielų dziedulį
Uoj, tai tu pagynėk	Su šmaikščiu liežuvėliu.
Strošną pasakėlį	Tai jis mani mokė
Sa mielai anūkėlai	Cik apė devynis dzeivulius,
Apė pilkų vilkelį.	Katrie aglyni ar pušelyni vyžus pina.
Tai tu pagynėk giesmelį	O tai jis mani išmokė
Apie baltų gulbelį.	Pirmųjų raidelių,
Uoj, tu pažiūrėkia	Tai jis mani mokė
In visų giminėlių.	Gerų dorybėlių.
Uoj, tu juos pamokykia	Jis man pabajino
Visokių kytrastėlių.	Apė tamsius laikelius,
O aš atsiminsiu	Katrais jis slūžino pas ponus.
Sa mielų dziedulį,	<...>

Raudojo Karolina Beinoriūtė, 41 m., iš Kuršių k. Užr. O. Kaziukonytė 1962. LTR 3516(43).

Iš vieno kaimo – Pirčiupių – turime užrašytų išskirtinių, ypatingų raudų. 1944 m. birželio 3 d. ištikusi kraupi nelaimė neišdildomu randu įsirėžė į šio ir aplinkinių kaimų žmonių atmintį. Tądien vokiečiai išplėšė kaimą, o jo gyventojus sudegino gyvus. Kaip byloja sausi skaičiai, žuvo 119 žmonių, o išsigelbėjo vos trylika. Iš ten kilę (ne tik iš Pirčiupių, bet ir iš kai kurių gretimų kaimų) žmonės tautosakos užrašinėtojams niekada neparodė, kaip jie raudojo seniai mirusios senelės, kaip verkaudavo nuotakos ar vestuvių persirengėliai, nepajuokė mirusio girtuoklio. Visos jų raudos buvo skirtos tik didžiausiai širdgėlai, tos dienos aukoms, žuvusiems artimiesiems – vaikams, seserims, broliams, tėveliams. Ypač išskirtiniai yra garso įrašai⁷, daryti 1958 m. birželio 3 d. Pirčiupiuose, išlikusiems gyviesiems susirinkus prie tragedijos atminimui pastatytų kryžių (kurį laiką žmonės prie jų rinkdavosi kasmet). Įrašai, nors ir prastos kokybės, daro tokį didžiulį emocinį poveikį, kad sunku juos netgi išklaudyti, ką jau ten – analizuoti ar transkribuoti. Susirinkusieji tai pakaitomis, tai po kelis ar net visi kartu raudojo brangių žuvusiųjų, o jų raudos pynėsi į vieną siaubingo skausmo pynę. Kiti panašūs įrašai daryti 1960 metais⁸. Tada žmonės raudojo po vieną ir žodžiai girdimi daug geriau, tačiau tai nė kiek nepalengvina klausančiojo ar vertinančiojo dalios – pernelyg tikra yra tai, ką jis girdi. Pirčiupių aukų garbystimus vienija ugnies ir ją užgesinti galinčio paukščio – gegutės motyvas:

⁷ Mg. juosta neinventorinta, saugoma LTRF.

⁸ LTRF mg. 178–181.

2 pvz.

♩ . 204 poco rubato

Vai Zo-siu-la ma-na, toj karš-to-joj ug-ne-lėj

va-i šir-de-la ma-na, su ma-žuo-jais vai-ke-liais.

ba-l-ta le-li-jė-la, Vai Zo-siu-la ma-na,

va-i, kur iš-ke-lia-vai o, tai tau rei-kė-jo

tu, kat-ron ša-la-lėn? o tai-gi pa-šauk-cie

O, tai aš než-no-jau nors drab-nuo-jų paukš-te-lių.

ta-vo sun-kios mir-te-lės o kad-gi už-lė-tų

i ta-vo a-la-sė-lio, tų karš-to-jų ug-ne-lių

Tai aš ne-gir-dė-jau, tie dreb-nie-ji paukš-te-liai. <...>

vo, kap tu rau-do-jai

* Tercija nestabili, pradžioje siauresnė už mažąją. Maždaug nuo 10-os ciltės nusistovi didžioji.

Raudojo Ona Palevičienė-Uždavinytė, 49 m., iš Daržininkų k. Užr. K. Viščinis 1966. LTR 3788(53), LTRF 530(1). Ml. transkribavo A. Žičkienė 2009.

3 pvz.

<...>	Karštoji ugnelė,
Kad mes būtum žinoję,	Baisiausia liepsnelė, –
Kad būtų ištikus	Mes būtum užlieję
Tokia nedalėlė,	Šaltu vandenėliu
Mes būtum atlėkę	Nors ant skaisčių veidelių,
Raibom gegužėlėm.	Nors ant krasnaus stogelio
O, kad juos kaitino,	Šalto vandenėlio.
O, kad juos svilino	<...>

Brolio raudojo Pranė Česnakauskienė-Markaitytė, 38 m., iš Pirčiupių k. Užr. L. Sauka ir G. Četkauskaitė 1957. LTt II 579.

Vestuvių verkavimų tekstai, užrašyti, kaip ir mirusiųjų garbystymai, paprašius paraudoti, labai dažnai esti tarsi chrestomatiniai universalūs, nedetalizuoti pavyzdžiai (deja, detalėms dažnai buvo lemta pasimiršti kartu su vestuvių ritualų, papročių kaita). Juose pasikartoja tam tikri vestuvių verkavimų motyvai: atveriamo lango, pro kurį kreipiamasi į mirusius tėvus, prašoma atidėti didžiuosius įvykius; prašymas, kad tėvai, broliai išpirktų iš sunkių rūpestėlių; maldavimai, kad suklyptų žirgelis, kad bažnytėlė būtų užrakinta, kunigėlis „ingnievytas“, ir kt. Tačiau kai kurios tekstų atkarpėlės bendros tiek vestuvių verkavimams, tiek mirusiųjų garbystymams, pavyzdžiui, retoriniai klausimai, ar raudotoja kuo nors neįtiko, kad taip užrūstino tėvus, kurie ją atiduoda į svetimą šalėlę (vestuvėse), ar mirusį artimajį, kuris ją paliko (laidotuvėse), ar tiesiog atsiprašymas dėl netinkamų poelgių:

4 pvz.

<...>
 Ar aš neįcikau
 Senam tėvuliu
 Pakloc patalėlio,
 Paduoc šalto vandenėlio,
 Kad tep užsiruscinai
 An mani varguonėlės?
 <...>

Verkavo Vikta Balkienė-Norkūnaitė, 80 m., iš Čebatorių k. Užr. J. Balkytė ~ 1960 m. LTR 3439(41).

5 pvz.

♩ 160 *parlando e poco rubato*

<...> Bro - la - li ma - nas, ch chcy

bal - tas do - bi - lė - li, ch chcy

Brolio raudojo Agnė Špokienė-Tolvaišaitė, g. 1921 m., iš Čižiūnų k. Užr. E. Marčėnaitė ir J. Osis 1969. KTR 131(69). MI. transkribavo G. Četkauskaitė 1969 (garso įrašas sunaikintas).

6 pvz.

<...>
 Oi mana motula,
 Gailioj anytėla,
 O galgi užpykai,
 Oi, ką nepaklojau
 Minkšto patalėlio,
 O gal nepadaviau
 Šalto vandenėlio?
 <...>

Anytos raudojo Agota Dudutienė-Rizgelytė, 74 m., iš Čižiūnų k. Užr. B. Juodzevičius 1964. LTR 3822(1).

Tiek vestuvių verkavimuose, tiek mirusiųjų garbstymuose skamba dramatiški, hiperboliniai, neįtikėtini maldavimai atitolinti lemiamą įvykį:

7 pvz.

auk - se - lio žie - de - liu.
 kad jis pa - ži - buo - tų
 , to - li - mes - nēn ša - la - lēn.
 o. tai aš ly - dė - tau
 , da sa - vo sū - ne - lį
 ik tam - siai nak - te - lai.
 vė - lam va - ka - rė - liui. <...>

Sūnaus raudojo Marė Babraitienė-Matkevičiūtė, g. 1902 m., iš Pamerkių k. Užr. D. Krištopaitė 1974. KTR 122(136). Ml. transkribavo G. Četkauskaitė ~ 1969 (garso įrašas sunaikintas).

8 pvz.

176
 <...> Oi. su - griū - ki - te.
 da mū - re - lio sie - ne - lės.
 mū - re - lio sie - ne - lės.
 su - kirs - ci - niai slanks - te - (liai).
 man jau - nai in - ci - nan - ciai.
 kap ge - gu - lai ku - kuo - jan - (ciai). <...>

Verkavo Marė Biekšienė-Česnytė, 88 m., iš Pamerkių k. Užr. G. Četkauskaitė ir D. Krištopaitė ~ 1969–1970. KTR 122(171). Ml. transkribavo G. Četkauskaitė ~ 1969 (garso įrašas sunaikintas).

9 pvz.

152 parlando e poco rubato
 <...> Pa - virs - kit. skob - ne - lės.
 jūs aukš - tuo - ju kal - ne - liu.

Verkavo Marė Biekšienė-Česnytė, 88 m., iš Pamerkių k. Užr. G. Četkauskaitė ir D. Krištopaitė ~ 1969–1970. KTR 122(175). Ml. transkribavo G. Četkauskaitė ~ 1969 (garso įrašas sunaikintas).

Centrinė Dzūkijos dalis pasižymi tuo, kad čia gana ryškiai atsiskiria vestuvių ir laidotuvių raudų muzikiniai motyvai, arba formulės. Dažniausiai mirusieji garbstomi, sūnūs, vyrai į karą išleidžiami vienaip, o vestuvėse verkaujama kitaip (plg. 2, 4, 7 ir 8, 9 pvz.). Pati pirmoji žinoma rauda – vestuvių verkavimas iš Valkininkų apylinkių – ir užrašyta su tipiška vestuvių melodine formule (neužpildytos tercijos motyvu), kuri yra šio krašto vestuvių verkavimų žymė:

10 pvz.

Raudojo Grigaravičienė iš Valkininkų k. Užr. K. Strazdas 1905. LMD I 919(1–2).

Tokia formule – neužpildytos tercijos motyvu – dažniausiai pradedama verkauti jungiant eilutes po dvi, kartais net tris keturias (pirma – trumpesnė, antra – pora trejetu skie-menų ilgesnė ir būtina tam tikro ritmo), o jei rauda plėtojama, dažnai melodijos dermė supanašėja su mirusiųjų garbystymais, tačiau retkarčiais vis įterpiama tradicinė vestuvių verkavimų neužpildytos tercijos intonacija. Vestuvių verkavimai labai dažnai užrašyti tarsi trumpos ritualinės formulės, jas galima atpažinti ne tik iš melodijos, bet ir iš tekstų pradžios. Matyt, labiausiai formulės paisoma pradedant verkauti, o vėliau improvizuojama laisviau. Štai būdingos, pasikartojančios vestuvių verkavimų tekstų pradžios:

11 pvz.

168 poco rubato

Oi. ko gi lau - kia
ma - nas tē - vu - lis.

sta - la - lius už - si - klo - jis
mar - go - jom sko - tier - tē(tēm)? <...>

Verkavo Mikas Matkevičius, g. 1899 m., iš Pamerkių k. Užr. D. Krištopaitė 1970. KTR 210(112), KF 5815(5). Ml. transkribavo A. Žičkienė 2009.

12 pvz.

156 poco rubato

Pa - ry - mau jau - na
an jie - va - ro tvo - re - lės.
an rū - te - lių dar - žė(lio).
Pa - lai - dziu jau - na
ey - kų a - la - sė - lj

per ža - lių rū - tų krū - me(lį).
per ža - lių rū - tų krū - me - lj
in aukš - to - jį kal - ne(lį).
in aukš - to - jį kal - ne - lj.
in sa cik - rū tē - vu(lį). <...>

Verkavo Mikas Matkevičius, g. 1899 m., iš Pamerkių k. Užr. D. Krištopaitė 1970. KTR 210(110). KF 5815(6). Ml. transkribavo A. Žičkienė 2009.

13 pvz.

144

Jau aš in - ci - nu. per va - ri - nes du - re - las.

jau-na in-u-lia-vo-ju *ch ch ch ch ch* per jie - va - ro slanks-te(lį). <...>

Verkavo Jadvyga Sabaliauskienė-Kuodzevičiūtė, 56 m., iš Degsnių k. Užr. B. Juodzevičius 1965. LTR 3820(1), LTRF mg. 527(1). Ml. transkribavo B. Uginčius 1977.

Neužpildytos tercijos intonacija nėra nelaužoma verkavimų melodijų taisyklė, pasitai-ko ir verkavimų, paremtų formos (eilučių junginių) ir ritmo formulės kanonu, o ne dermės išskirtinumu (visi dešimt iš K. Špokienės užrašytų verkavimų buvo tokios pat sandaros):

14 pvz.

.108 poco rubato lamentoso

Ma - no se - su - lė - s. pro nau - jų da - r - žė lė - lį.

jūs slau - nos ta - vorš - kė(lės). pro ža - lio - jų rū - te(lį).

vai. jų - s pra - ver - ki - t pro bui - nių vi - r - šū - nė(lį)

man sti - k - la - lio lan - ge(lį). in aukš - to - jį kal - ne - lį.

Oi a - š pa - lai - siu i - n sa rad - nių mo - tu(lį). <...>

sa cy - kų a - la - sė(lį)

Verkavo Karolina Špokienė-Griežiūtė, g. 1903 m., iš Dargužių k. Užr. G. Četkauskaitė ir L. Burkšaitienė 1965. KTR 197(44), KF 4586(5). Ml. transkribavo A. Žičkienė 2009.

Išleidžiamų į karą ar karo tarnybą sūnų apraudojimais nėra gausi raudų grupė apie Valkininkus. Galbūt 1874 metais gimusiai Marijonai Verseckienei-Peciukonytei iš Mištūnų pačiai teko išlydėti sūnų į Pirmąjį pasaulinį karą ir gal tai buvo vienas skaudžiausių jos gyvenimo įvykių, nes 1963 metais ji paraudojo ilgą, išsamią raudą, kurioje prisiminė netgi amunicijos, aprangos detales:

15 pvz.

<...>
O kai ateis
Juoda mašinėlė
Ir susodins
Jaunus bernužėlius,
Kareivėlių vardeliais.
O kur juos veš,
Tai jie nežino,
In katrą šalalį,
Slaunosna miesteliuosna.

O, tai uždės
Ant jų galvėlių
Aukštus giverėlius,
O, tai nešios
Ant savo petelių
Juoduosius dziržėlius
Su sunkiais šautuvėliais
Ir juodom granatėlėm.
<...>

Užr. G. Verseckaitė 1963. LTR 3822(15).

Dar viena nuoširdi tradicinė rauda užrašyta Dargužių kaime iš penkiasdešimtmetės K. Špokienės. Pasak jos, ji taip raudojusi, kai 1939 metais brolių ėmė į Lenkijos kariuomenę. Raudoje baiminamasi brolio nesulaukti, daugiau nebepamatyti ir – tai labai svarbu – net nežinoti, kur yra jo kapas:

16 pvz.

Brolali mano,
Žalias užuolėli,
O kur tu eisi,
Kur tu mus paliksi?
Geriau mes laistum
Savo brolalį

In aukštų kalnelį,
Tai mes žinotum,
Kur mes jį padėjom,
O kurgi guli tikras brolalis.
<...>

Užr. E. Karaliūtė 1950. LTR 2786(336).

Visai kitaip atrodo išvartųjų į Vokietiją darbams apraudojimas, kurį apie 1960 metus iš Viktės Balkienės-Norkūnaitės (80 m.) Čebatoriuose užrašė J. Balkytė. Labai neįprastai, netgi kiek nenuoširdžiai skamba raudojimas daugiskaita, tarsi nuo daugelio motinų, nesikreipiant į vieną konkretų asmenį. Raudotojos dukteriai čia skirtos tik kelios eilutės. Labai galimas daiktas, kad šį kūrinį išprovokavo to meto tautosakos rinkimo nuostatos (reikėjo kūrinį apie fašistinius okupantus):

17 pvz.

<...>
Tai, kad jie neregėtų,
Svetimi užėivėliai,
Nei giedros dziemelės,
Nei šviesios saulelės.
<...>

Kap jie aptemdė
Mūsų aukštas klėteles,
Kap jie išplėšė
Iš mūsų sūnelius ir dukrelas.
Kur tik aš pažiūriu,
Kur žingsnelį žengiu,

Tai aš visur randu
Dukrelės žingsnelius,
Dukrelės darbelius.
Ciktai aš nerandu
Savo mielos dukrelės.
Tai aš negirdžiu
Mielų žodelių,

Jos gražių dainelių.
Tai mūs sūnelius išvarė
An sunkių darbelių,
An didžių vargelių.
<...>

LTR 3439(39)

Buitinių raudų visur ir visada buvo užrašoma mažiausiai. Taip yra ir apie Valkininkus. Bene įsimintiniausia yra 1959 metais į magnetofono juostelę įrašyta Onos Palevičienės-Uždavinytės (g. apie 1917 m.) iš Daržininkų rauda praganius avinėlį. Matyt, šios moters būta puikios improvizuotojos, nes savojo „baronėlio“ ji sugebėjo raudoti ištisas devynias su puse minutės, apiberdama jį pačiais švelniausiais epitetais („manas brolis, manas šiltavilnis, manas ilgakaklis, manas geriausias“) ir pritaikydama tokius pat formulinius motyvus ir tokią pat melodiją, lyg garbstytų savo artimąjį. Ji rytas vakarėlis lauktų jo pargrižtant iš žaliosios girelės (tarsi iš aukštojo kalnelio), žiūrėtų pro stiklo langelį, kurioj šalėlėj jos avinėlis, ar nevaikščioja, kada jį pasitikti, kada atnešti žaliojo šienelio, tyro vandenėlio (tarsi klaustų mirusįjį, iš katros šalėlės pareis, ir sakytų, kuo nuklos jam kelelį, kaip jį pasitiks). Paminėta raudoje ir raiba gegutė – neatskiriama raudotojų pagalbininkė. Moteris raudėjo santūria maniera, be jokio apsimestinio dramatismo ar dirbtinių gaudinimo priemonių.

Raudotojai

Be galo sunku nustatyti, kas yra geras raudotojas, o kas – tik „statistinis“ užrašomų raudų skaičiaus gausintojas, formaliai pademonstravęs, sudėstęs bendrųjų raudų formulių rinkinėlį. Kas laidotuvėse ar vėliau aprauda savo artimąjį iš pačių širdies gelmių, o kas tiesiog puikiai jaučia, net išmano, kaip turi skambėti rauda, kokius žodžius rinkti, kaip padaryti išpūdį susirinkusiesiems, taip pat ir tautosakos rinkėjams, kas moka deramai – su visais „pasižagsėjimais“ apverkti „valnią valnystėlę“, o kas gali pademonstruoti tik keletą verkavimo eilučių?

Pažymėtina, kad labai dažnai raudotojos tautosakos užrašinėtojams pateikia arba garbstymų, arba verkavimų ir vos vieną kitą kitos grupės raudą. Viena iš vestuvių verkavimų žinovių buvo minėtoji K. Špokienė (g. 1903 m.), 1975 metais paraudojusi dešimties kūrinų ciklą⁹. Ji tarsi rodė, kaip turi verkauti nuotaka – graudingai, plonu balsu, tačiau vis dėlto be nuraudojimų ir tariamo jausmingumo. Kitaip verkavo – su širdį veriančiais nuraudojimais – Jadvyga Sabaliauskienė iš Dėgsnių¹⁰, tačiau iš jos užrašytas tik vienas verkavimas. Pamerkiškė Marijona Biekšienė (g. apie 1882 m.) paraudėjo tris mirusiųjų garbstymus ir devynis verkavimus. Pasak Genovaitės Četkauskaitės ir Danutės Kuzinienės, ši moteris buvusi puiki verkautoja ir raudotoja. Užrašinėtojos apibūdina jos išvaizdą, aprašo gyvenimą, tačiau vos užsimena apie jos

⁹ KTR 197(40–49).

¹⁰ LTR 3820(1).

dainavimo, raudojimo manierą, balsą¹¹. Kadangi transkribavus tekstus ir melodijas garso įrašai buvo sunaikinti, neturime jokios galimybės ją išgirsti. Kaipgi šių moterų raudojimą palyginsi?

Žmogus, visa siela atsidavęs dainavimui, puikiai jaučiąs tradicinių dainų stilistiką, paprašytas dažniausiai puikiai gali ir paverkauti, apgarbstyti mirusįjį ar net kelis vieną po kito, prisiminti, kaip artimųjų raudojo kiti žmonės (toks buvo, pavyzdžiui, dainų karaliumi vadinamas Petras Zalanskas iš Mardasavo kaimo, Marcinkonių apylinkės). Mokėjo raudoti ir Mikas Matkevičius (g. 1899 m.) iš Pamerkių. Jis paraudėjo ir mirusiųjų garbstymų, ir nuotakos verkavimų. Paklaustas, kur išmoko, sakė, kad tiesiog klausydamas, eidamas giedoti į laidotuves. Nuostabiausia, kad visas raudas jis sakė girdėjęs (net tiksliai nurodė, kada ir iš ko), o ne pats raudojęs. Antai 1970 metais tautosakos užrašinėtojams jis atkartoją (jei taip galima sakyti kalbant apie raudą) 1912 metais girdėtą kaimynės Kasiukos Matkevičiūtės tėvo garbstymą¹², apie 1922 metus girdėtą Marės Bižokienės brolio garbstymą¹³, prisiminė, kaip 1928 metais Rasiuka Nastaravičienė apraudojo mirusį sūnų¹⁴, kaip „merga tokia, Babravičiūtė“, apie 1916–1917 metus verkavo prieš šliūbą (ją išgirdęs jaunikis net „užpyko ir norėję išaic“¹⁵), ir dar kitas raudas. Visos jos toli gražu nėra nuotrupos – tai labai išsamūs, meniški kūriniai. Patraukia dėmesį nevienodi mirusiųjų garbstymų melodijų motyvai, tarsi iš tiesų būtų buvusios atkartojamos skirtingų žmonių pamėgtos melodijos:

18 pvz.

The image displays four musical staves in G major (one sharp) and 4/4 time. The first two staves show the melody for 'Sū-ne-li ma-na'. The first staff includes a tempo marking of 240 and a dynamic marking of *pp*. The second staff shows a variation of the same melody. The last two staves show the melody for 'sū-ne-li o-buo-lė-li', with the first staff including a dynamic marking of *pp*. The lyrics are written below each staff.

¹¹ „Marijona Biekšienė – seniausia Pamerkių dainininkė ir raudotoja. Tai mažutė, smulkutė senelytė, vos bepavaikščiojanti po pirkį, tik nuostabiai gyvybingos atrodo tamsios jos akys, degančios kažkokia kaitria, neužgesinama vidine ugnimi. <...> Mama mokėjo verkaut ir raudot, to meno išmokė ir savo dukteris (paprastai mokydavosi ilgais žiemos vakarais verpdamos). <...> Taip ir prabėgo gyvenimas besiplūkiant dėl duonos kąsnio. Dėl to jos visi takeliai apverkti, apraudoti. Raudojo M. Biekšienė ne tik artimųjų, kurių metai iš metų mažėjo, bet ir šiaip norėdama išlieti visą širdyje susikaupusią gėlą. M. Biekšienė moka laidotuvių ir vestuvių raudų (pastarosios čia vadinamos verkavimais, arba nuotekavimais). Jas jinai puikiai prisimena, tik jau balsas silpnas, stinga oro, tad sunku raudoti. M. Biekšienės vestuviniai verkavimai ir laidotuvių raudos dėl savo išbaigtumo, meniškumo skirtinos dzūkų raudų klasikais“ (KTR 122, rinkinio įvadas).

¹² KTR 210(115), žr. 19 pvz.

¹³ KTR 210(116).

¹⁴ KTR 210(113), žr. 18 pvz.

¹⁵ KTR 210(112), žr. 11 pvz.

o. tai jau bu-dzi-nu	aš sa-vų sū-ne-lį
an-tra dzie-ne-lė.	iš ra-mo-jo mie-ge-lio.
O. tai jau bu-dzi-nu	iš jie-va-ro suo-la-lio. <...>

*Tercija nestabili, ji laipsniškai plėtėja, iš mažosios virsdama didžiąja.

Raudojo Mikas Matkevičius, g. 1899 m., iš Pamerkių k. Užr. D. Krištopaitė 1970. KTR 210(113), KF 5816(2). Ml. transkribavo A. Žičkienė 2009.

19 pvz.

O! tė-vu-li ma-nas.	Vai, tai pa-mo-ky-ke.
i tė-vu-li šir-de-la.	ma-nas cik-ras tė-vu-li.
vai, tai tu pas-ke-l-ke	kap var-ge-lis var-guo-ee.
iš ra-mo-jo mie-ge-lio.	1 - rud-nio - ji bui-te(tė). <...>
iš jie-va-ro suo-la(lio).	

Raudojo Mikas Matkevičius, g. 1899 m., iš Pamerkių k. Užr. D. Krištopaitė 1970. KTR 210(115), KF 5815(10). Ml. transkribavo V. Mickutė ~ 1970.

Kitokią patirtį perteikė Juzė Zubkauskienė-Tarailiūtė (g. 1883 m. Strielčiškėse, nutekėjusi į Vaitakarčio kaimą). Ji tautosakininkams paraudojo net 17 raudų¹⁶, iš

¹⁶ KTR 44(147–163).

kurių įsimintiniausi neseniai mirusios dukters garbstymai – autentiška itin skaudžios netekties išraiška. Ir J. Zubkauskienė, ir M. Matkevičius pasižymėjo fenomenaliais gebėjimais. Abu garsėjo kaip labai geri dainininkai, turėjo puikią atmintį, gražų balsą, mokėjo begales dainų, tiesiog gyveno jomis. J. Zubkauskienė užrašinėtojams prasarė, esą galėtų kelias dienas ir naktis raudoti ir nepristigtų žodžių¹⁷. Jos raudų įrašai trunka apie pusantros valandos.

Vis dėlto klausantis abiejų šių žmonių įrašų apima dvejopi jausmai. Viena vertus, negali nesižavėti ta tradicijos gelme, kurią jauti slypint srūvančiuose tekstuose, raudų subtilumu, gražia kompozicija. Antra vertus, abu jie ne tiek rauda, kiek dainuoja. Tai suprantama kalbant apie M. Matkevičių – jis iš tiesų tikras dainininkas, lyrikas iki pat širdies gilumos, muzikalus ir jautrus žmogus, tad jam turėjo būti svetimas bent kiek dirbtinis dramatismas, kurio tarsi ir reikia, norint jaudinti klausytoją raudomis. Jo raudų ir verkavimų melodijos išdainuojamos labai tiksliai, intonacijos stabilios, garsai puošiami dzūkiškai lyrinei monofonijai būdingomis melizmomis, balse negirdėti jokio jausmų protrūkio. M. Matkevičiaus santykis su rauda toks pat kaip ir su daina – tarsi per tam tikrą atstumą, kurį sukuria apibendrinti, ne čia ir ne dabar vykstantys dainų įvykiai. Tačiau J. Zubkauskienė iš tiesų gedėjo savo dukters ir nuoširdžiai ją apraudojo, visiškai panirdama į savo gedulą (viena jos rauda truko net 15 minučių!). Vis dėlto klausantis sunkiai patikėtum, kad ji čia pat rinko žodžius, o ne skaitė juos iš sąsiuvinėlio. Balsas skambėjo lygiai, ramiai, raudos panėšėjo į savotišką meditaciją, ji garbstė tarsi atitrūkusi nuo aplinkos, atsiribojusi nuo bet kokios įtampos. Melodijos taip pat retsykiais papuošiamos labiau dainoms būdingomis puošmenomis.

Gali kilti klausimas: kaip žmogus gali prisiminti kadaise girdėtą ar paties raudotą raudą, jeigu tai improvizacinis kūrinys ir kaskart kuriamas iš naujo? Iš Valkininkų apylinkių yra užrašytų raudų, kurios kiek palengvina atsakymo paieškas. Pavyzdžiui, M. Matkevičius raudojo vien tik girdėtas raudas. Netikėtas sutapimas, kad jo girdėtą M. Biekšienės (taip pat Pamerkiuose) verkavimą, grįžus iš šliūbo, po kelių dešimčių metų tautosakininkams pavyko užrašyti ir iš pačios Biekšienės. Labai įdomu palyginti, kaip du žmonės įsimena ir atkartoja tą patį verkavimą. Akivaizdu, kad įsimenama tik pati idėja, o ne detalės:

20 pvz.

♩ = 168 parlando e poco rubato

Mo - tu - la ma - na.
ma - ni ma - zos au - gy - to - (ja).

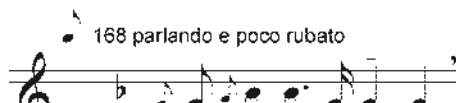

oi, ko! ne - klau - si,
ku aš gir - dė - jau

¹⁷ KTR 44, rinkinio pratarmė.

Verkavo Marė Biekšienė-Česnytė, 88 m., iš Pamerkių k. Užr. D. Krištopaitė ir G. Četkauskaitė 1969. KTR 122(179). Ml. transkribavo G. Četkauskaitė ~ 1970 (garso įrašas su - naikintas).

21 pvz.

Verkavo Mikas Matkevičius, g. 1899 m., iš Pamerkių k. Užr. D. Krištopaitė 1970. KTR 210(111). KF 5815(6a). Ml. transkribavo V. Mickutė ~ 1970.

Čižiūnuose gyvenusi Agota Dudutienė-Rizgelytė (g. 1890 m.) labai mylėjo vyro motiną. Anyta buvo jau seniai mirusi, kai 1964 metais kaime apsilankė Valkininkų mokyklos mokytojas Balys Juodzevičius ir paprašė Agotos paraudoti. Tuomet jai buvo 74 metai, bet ji prisiminė, kaip raudojo pašarvotos anytėlės (žr. 22 pvz.). Po

metų mokytojas apsilankė nešinas magnetofonu ir vėl paprašė paraudoti. Ji vėl ap-
raudojo anytą ir sakė, kad taip raudama, kai „laidžia an kapinių“ (žr. 23 pvz.). Rauda
buvo jau trumpesnė, visi teksto motyvai buvo atpažinti iš anksčiau paraudotos
raudos, tarsi ir kartojosi, bet nė vienas – pažodžiui.

22 pvz.

<...>	O, tai išklostytai
Oi mana motula,	Placių ulyčėlį
Gailioj anytėla,	Plonajom drobėlėm,
O, tai parkeliauki	O, tai nuklostytai
Ar tamsioj naktelėj,	Baltų pylimėlį
Ar giedrioj dieneleėj.	Margom skotertėlėm,
O, tai aš sėdėtau	O, tai nusodytau
Po stiklo langeliu,	Visų viešų kelalį
O, tai aš žiūrėtau	Žaliais medeliais
Pro stiklo langelį –	Ik aukštam kalneliui,
O gal jau pareina	O, tai nubarstytai
Mana anytėlė	Žaliojom rūtelėm,
Iš aukštojo kalnelio,	O, tai nulaistytai
Pasiramsčiuodama	Gailiom ašarėlėm.
Su grabo lentelėm.	
O, tai atdarytau	LTR 3822(1)
Vyraunas durelas,	

23 pvz.

O, tai kap lydėjau	O taigi paciktau,
Savo radnių motulį,	O tai atdarytau
Gailiuj anytėlį	Vyraunas durelas,
Aukštame kalnelin.	O, tai nukloscytau
O, tai parkeliaukia	Placių ulyčėlį
Da, mano motula,	Ploniausiom drobėlėm,
Gailioj anytėla,	O, tai nuklostytai baltų pylimėlį
O, tai aš lauksiu,	In aukštų kalnelį.
O taigi žiūrėsiu	
Pro stiklialio langelį.	LTR 3822(85)

Pas Naniškių kaime gyvenusią Karaliną Markaitienę-Vičkačkiūtę tautosakos
rinkėjai taip pat lankėsi dasyk – 1960 ar 1961 ir po metų, 1962-aisiais (pateikėjai
tuomet buvo maždaug 52-eji metai). Abu kartus ji parodė, kaip verkauja nuotaka
našlaitė, pradėdama beveik tais pačiais žodžiais. Abu verkavimai išplėtoti, sudėlioti
beveik taip pat, juos netgi būtų galima atpažinti kaip tos pačios raudos (matyt, ka-
daisė raudotos ir prisimintos) du variantus, tačiau nė vienas motyvas nepasikartoja
identiška, jie keičia vietas, skirtingai varijuoja, vienas su kitu susilieja.

Bent du sykius (1965 ir 1966 m.) buvo lankytasi ir Čižiūnuose pas Jadvygą Jan-
kauskienę-Sinkevičiūtę, turėjusią daugiau kaip 60 metų amžiaus. Ji taip pat abu
kartus prisiminė, kaip verkauja nuotaka. Dargužiuose 1965 ir 1970 metais vestuvių

verkavimų užrašyta iš K. Špokienės¹⁸, o dar anksčiau (1940 m.) – ir pora mirusiųjų garbstymų¹⁹. Čižiūnuose ne sykį tautosakos rinkėjų lankyta ir Jadvyga Uždavinienė-Alikonytė (g. 1910 m.). Jos verkavimus labai įdomu palyginti mėginant suprasti, kaip įsimenamos ir atkartojamos raudos²⁰.

Gretinant keleto kaimų (Čižiūnų, Dargužių, Dėgsnių, Naniškių) raudas paaiškėjo, kad jos nepaprastai plačiai atspindi dzūkiškų raudų modelį ir yra labai įvairios savo melodijomis. Galima teigti, kad, mėginant toje savotiškoje maišalynėje susigaudyti, nepavyktų aiškiai apibrėžti vieno kaimo raudų ypatybių, bet būtų galima išskirti atskirų raudotojų kūrybinių bruožus. Akivaizdu, kad yra tam tikras individualus raudų šablonas; jis labiausiai pastebimas vestuvių verkavimuose, nes jie dažniausiai būna trumpesni, griežčiau reglamentuoti papročiuose, be to, greičiausiai buvo susiję su pačių verkautojų vestuvėmis, tai yra iš tikrųjų buvo atliekami tik vieną kartą ir dėl to galėjo labiau įsirėžti į atmintį.

Raudų kaitos požymiai

Gyvastingoje ir gana gerai dokumentuotoje Valkininkų apylinkių raudojimo tradicijoje matyti ir raudų kaitos požymių. Palyginus pirmąją žinomą užrašytą raudą (žr. 10 pvz.), galima pastebėti, kad vienas jos teksto motyvas – prašymas nukirsti gutei galvelę – yra retas, neįprastas. Vėliau jis užrašytas tik vieną kartą, 1936 metais iš Elenos Uždavinienės (g. 1864 m. Naniškiuose), gyvenusios Daržininkų kaime:

24 pvz.

Parlando

Oi, aš iš - ei - nu
iš sa cik - ro tė - vu - lio
aukš - to - jos klė - te - tės.

Oi, aš išeinu
Iš sa cikro tėvulio
Aukštojos klėtelės.
<...>

¹⁸ KTR 197(40–49), LTR 4199(11).

¹⁹ LTR 2695(3, 4).

²⁰ LTR 3899(15–19), 7315(206), 3538(28), KTR 131(125).

Tėvuli manas,
Tėvuli širdela,
O tu paimke
Plienelio dalgeļi,
O tu nukirske
Naminį geguļi,
Kad neklapucyt
Tavo gluotnios galvelēs.
<...>

Tekstą užr. J. Aidulis, melodiją – A. Zacharas 1936. LTR 912(131).

Matyt, pasimiršus šio motyvo prasmei, ilgainiui jis visiškai išnyko. Tuo tarpu abiejų šių raudų melodijos yra to paties derminio (neužpildytos tercijos) modelio, išlikusio ir vėliau užrašytose (iki XX a. antrosios pusės) raudose, jos tarsi rodo raudų tęstinumą ir kaitos vienovę.

Pažymėtina, kad tarpukariu gimusių moterų raudose vis suskamba naujųjų dainų reminiscencijos. Tai rodo, kad naujoviškas repertuaras užkariauja jų širdis ir gal net persveria senąjį, mamų ir močiucių sukaupimą. Tad ir raudose, gerai žinant kanoną ir stengiantis jo paisyti, atsiranda visiškai kontrastingų derinių. Pavyzdžiui, ypač archajiškas kreipinys, kai į mirusįjį kreipiamasi augalo ar paukščio epitetu ir čia pat – teksto posūkis romanso link:

25 pvz.

Uoj sūneli mano,
Žaliasai medeli,
Jau dveji meteliai
Kap mano krūcinėlėj tamsi naktelė.
<...>

Raudojo Vladzė Žydelenė, 42 m., iš Daržininkų k. Užr. A. Žydelytė 1960. LTR 3439(311).

Viena šios kartos raudotojų – Ona Kaziukonienė (g. 1921 m.) iš Kuršių kaimo. 1962 metais iš jos buvo užrašytos aštuonios raudos (tik tekstai, vienas jų – vestuvių verkavimas). Daugumoje jų raudotoja nevengia epitetų, kartais net ištisu eilučių, kurios atklysta iš jos aiškiai mėgstamų naujoviškos poetikos dainų. Ypač ryškiai kitokia, ne raudų stilistika pasireiškė pusseserei (greičiausiai bendraamžei) skirtoje raudoje. Tai gana manieringa rauda, perteikianti daug asmeninių raudotojos prisiminimų, jau bepasiduodanti naujoviškų dainų, romansų įtvirtinamai estetikai. Čia griūva net tradicinis skirstymas trumpomis atkarpėlėmis, kurias paprastai užbaigtų aiški melodijos kadencija – stabtelėjimas prie pagrindinio atraminio garso, pailginant priešpaskutinį arba du paskutinius skiemenis:

26 pvz.

Uoj ma pusseserėla,
Jauna nuotakėla,
<...>
Prisimenu ir tuos aukštus kalnelius,
Kur bėgom kavocis
Po žaliais žolynėliais.
<...>

Tai aš priskinsiu
Gražių žolynėlių,
Tai aš padėsiu jas an geltono kapelio,
Kad tavi nepribudzyt mėnulis naktelį,
Kad nenešiot vėjelis geltono pieskelio.
Tai aš atsimenu ta geltonas kaselas,
Tas mėlynas rugiagėlės akelas,
Tai ir tariau paskucinį sudieu žodelį.

Raudojo Ona Kaziukonienė, 41 m., iš Kuršių k. Užr. O. Kaziukonytė 1962. LTR 3516(44).

Gal jos abi su pussesere kartais padainuodavo ir naujasias dainas, nes giminaitei apraudoti O. Kaziukonienė pritaikė savo kartos pamėgtų dainų poetiką, simboliką, o kitose raudose (motinos – dukteriai, dukters – tėvui, sūnaus – motinai, dukters – motinai) stengėsi išlaikyti tradicinį teksto formuliškumą, net ir tada, kai, balansuodama ant pajuokos, humoro ribos, raudojo tinginio ir girtuoklio vyro.

Vienas raudų nykimo požymių paprastai būna raudų parodijų gausa. Tai parodijos, kuriose juokiamasi iš paties raudojimo, jis neatpažįstamai iškraipomas. Tačiau apie Valkininkus to beveik nesama. Vestuvių raudų parodijos yra labai glaudžiai susijusios su vestuvių tradicijomis arba nerimtų, nemokančių deramai raudoti pašiepiamu. Mirusiųjų garbstymų parodijų užrašyta vos kelios, tai nemylimų vyrų subtilūs garbstymai – pajuokimai. Vieną, anaip tol ne subtilų, užrašė pati pateikėja, tuomet, 1966 metais, buvusi penkiolikos metų. Tikėtina, kad ji jau yra kartos, kuri neaprauda savo artimųjų, atstovė, nes išiminė tik vieną, pačią nepadoriausią atkarpėlę, kurioje pajuokiamas mirusysis:

27 pvz.

Vežkit toli, kad nepareitų,
Kaskit giliau, kad neišliptų.
Sukit rūrų lapuosna,
Kad neprišiktų kapuosna.

S. K. iš Degsnių k. LTR 3855(144).

Raudų nykimo požymiu laikomas ir melodinio rečitavimo nykimas, kai lieka tik vos ritmizuotas ir kalbos intonacijų neperžengiantis tekstas. Tokiōs tendencijos apie Valkininkus iki pat XX a. pabaigos nebuvo matyti (užrašyti keli tekstai, matyt, tėra išimtis, pvz., LTRF mg. 2753/40/). XXI amžius – Valkininkų raudojimo tradicijos galutinio išblėsimas laikas, tačiau ji nyksta nepaprastai oriai, tarsi mirtų sava mirtimi, nugyvenusi nepaprastai turiningą, gražų, prasmingą gyvenimą.

Išvados

Valkininkų apylinkių raudos atspindi šių vietovių, kaip vieno didžiausių raudojimo tradicijos židinių, ypatybes. Dažniausiai šio židinio raudos pasižymi bendrosiomis regioninėmis ir dar platesnio masto – universaliomis – savybėmis, o vietiniai bruožai yra susiję su išimintiniais įvykiais, išskirtinių asmenybių indėliu ir galimybe tirti nedidelėje teritorijoje palyginti gausiai užfiksuotą medžiagą.

Čia užrašyta visų mums žinomų raudų grupių ir netgi pogrupių raudų, dalis jų – su melodijomis (pradedant nuo 1905 m.). Ypač svarbu, kad išliko vertingi garso įrašai. Raudota ir užrašinėtojams paprašius, o mirusiųjų garbstymų užrašyta ir autentiškų įvykių metu, tad galima palyginti itin skirtingomis aplinkybėmis gimstančių improvizacinių kūrinių savybes. Labai reikšminga ir tai, kad raudos ne kartą buvo užrašinėjamos iš tų pačių žmonių, prašant prisiminti tą patį įvykį. Tokių užrašymų itin mažai iš Dzūkijos, o iš kitų regionų ir visai nesama. Jie leidžia palyginti kanono ir improvizacijos santykį tokiaime sąlygiškai laisvame, regis, momentiniame kūrinyje, koks yra rauda. Bandant gilintis į mažiausios galimos imties – vieno kaimo – raudų savybes, aiškėja, kad jas apibrėžti itin sunku. Greičiausiai yra tam tikras individualus raudų šablonas; panašu, kad, perduodant iš lūpų į lūpas, bandant atkartoti netgi savo paties kadaise raudotas raudas, yra išimenama tik bendroji raudos teksto mintis ir melodijos motyvas, o detalės gana laisvai varijuojamos, plėtojamos arba praleidžiamos, įvairiai dėliojamos raudos kompozicijoje.

ŠALTINIAI ir SUTRUMPINIMAI

- KTR – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikinio folkloro archyvo rankraštiniai rinkiniai
LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraštiniai rinkiniai Lietuvių tautosakos rankraštyne
LMTA MFA – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikinio folkloro archyvas
LTA – *Lietuvių tautosakos apybraiža*, Vilnius, 1963.
LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštnas
LTRF mg. – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštno fonotekos magnetinė juostelė
LTRF pl. – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštno fonotekos fonografo plokštelė
LTt – *Lietuvių tautosaka*, t. 2: *Dainos ir raudos*, medžiagą paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius, Vilnius, 1964.
VPUTR – Valstybinio pedagoginio universiteto Tautosakos rankraštnas (saugomas LTR)

LITERATŪRA

Bartsch Christian 1889. Todtenklagen in der Litausche Volksdichtung, *Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte und Renaissance-Literatur*, No. 2, p. 81–89.

Basanavičius Jonas 1926. *Lietuviškos raudos, iš visur surinktos*, Vilnius.

Brandt Johan Arnold 1702. *Reisen durch die Marck Brandenburg, Preussen, Churland, Liefland, Plescovien <...>*, Wesel / Mannhardt Wilhelm 1936. Letto-Preussische Götterlehre, Riga.

Burkšaitienė Laima 1990. Aukštaičių liaudies dainų melodijos, kn.: *Aukštaičių melodijos*, Vilnius, p. 13–39.

Čilvinaitė Marijona 1943. Sarginimo, marinimo ir laidotuvių papročiai, *Gimtasai kraštas*, Nr. 31, p. 186.

- Jonynas Ambraziejus 1964. Lietuvių liaudies dainos ir raudos, kn.: *Lietuvių tautosaka*, t. 2: *Dainos ir raudos*, medžiagą paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius, Vilnius.
- Lepner Theodor 1744. *Der Preusche Littauer*, Danzig.
- Pajk Andrej 1865. Spomini starega slovenca ali črtice iz mojega življenja, *Slovenske večernice*, Nr. 12, vertimas: Pajk Andrej 1998. Seno slovėno prisiminimai, arba Mano gyvenimo puslapiai, *Liaudies kultūra*, Nr. 2, p. 69–71.
- Prātorius Matthaus 1871. *Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne*, Im worterlichen Auszuge aus dem Manuscript herausgegeben von Dr. William Pierson, Berlin.
- Ragaišis Antanas 1931. Senovės papročiai Žemaičiuose, *Rytas*, Nr. 72.
- Rhesa L. J. 1825. *Dainos, oder Litthauische Volkslieder*, Königsberg, naujas leidimas: Rėza Liudvikas 1958. *Lietuvių liaudies dainos*, Vilnius.
- Sauka Leonardas 1970. Vestuvinių verkavimų eilėdaros klausimu, kn.: *Merkinė*, Vilnius, p. 325–338.
- Sauka Leonardas 1972. Lietuvių laidotuvių raudų metras, kn.: *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai*, A serija, t. 2 (39), Vilnius, p. 121–133.
- Sruoga Balys 1957. Dainų poetikos etiudai, kn.: Balys Sruoga. *Raštai*, t. 6, Vilnius.
- Wagner Erhardum 1621. *Vita et mores lithuanorum in Borussia sub districtu Insterburgensi et Ragnitens*, Karaliaučius, naujas leidimas: Wagneris Erhardas 1999. *Prūsijos lietuvių, gyvenančių Įsruoties ir Ragainės apskrityje, buitis ir papročiai*, Vilnius.
- Žičkienė Aušra 1998. Keletas pastebėjimų apie Žemaitijos raudų likučius, *Tautosakos darbai*, [t.] VIII (XV), p. 61–74.
- Žičkienė Aušra 2001. *Lietuvių raudos šiaurės rytu Europos raudų kontekste*: [Hum. m. daktaro disertacija], Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas, rankraščio teisėmis.
- Žičkienė Aušra 2003. Veliuonos raudos XIX ir XX amžiuje, *Tautosakos darbai*, [t.] XVIII (XXV), p. 31–36.

WHENEVER I FEEL SAD, THE WORDS START COMING IN: LAMENTS FROM VALKININKAI PARISH

AUŠRA ŽIČKIENĖ

Summary

The subject of the article comprises laments from the Valkininkai parish in the south-eastern part of Lithuania, including peculiarities of their poetical texts and melodies as well as contributions of the most talented performers. The total amount of laments recorded in this locality nearly reaches as many as 300, yet only less than half of them have their melodies recorded, while only slightly over 60 are stored in sound media. The laments have been collected since 1905 until the beginning of the 21st century. The Valkininkai parish boasts great concentration of laments, which is remarkable not only in Dzūkija region (the south-eastern Lithuania), but also across the whole Lithuania. Laments performed on a great variety of occasions have been recorded here: funeral laments; keens of the deceased after the funeral or on the All Saints' Day at the cemetery; dirges at weddings, performed by the bride, by her mother and the bridesmaids; parodies of laments performed by the mock wedding party in disguise; laments performed over the men recruited for the army, being at war or serving in the military; dirges by shepherds over the lost animals or deploring the hardships of their life; and parodies of the funeral laments. It is especially important, that some laments have been repeatedly recorded from the same informants, who had been asked to remember the same particular event. Such recordings are very rare even in Dzūkija, while totally unavailable in other regions. Yet they allow us comparing the ratio between the canon and improvisation in such a conventionally free and seemingly momentous composition as a lament.

Gauta 2009-01-15

Straipsnis parašytas vykdant Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamą tarpinstitucinę mokslo programą „Regioniniai folkloro ir tarmių tyrimai: Dzūkija“ (2007–2008).